

Czasopiśmiennictwo – kultura literacka

Paweł Bukowski

Prasa NSZZ "Solidarność" na ziemi jasielskiej w latach 1981–1989*

Warunki rozwoju prasy

Lata osiemdziesiąte to okres burzliwych zmian w polityce informacyjnej w Polsce. Główną przyczyną tych zmian były wydarzenia polityczne w kraju. 14 sierpnia 1980 r. doszło do strajku gdańskich stoczniovców, który dał początek nowej organizacji związkowej. W całej Polsce utworzono komitety strajkowe, a następnie powołano do życia nową organizację NSZZ "Solidarność"¹.

Kolebką jasielskiej "Solidarności" było przedsiębiorstwo PKS Oddział Jasło². W czasie strajków sierpniowych utworzono tu komitet strajkowy, a w kilka dni później wybrano Zarząd Komitetu Założycielskiego nowych związków. Duży wkład w organizowanie się nowych związków zawodowych wnieśli kierownicy PKS. Mając stałe kontakty z różnymi miastami, w tym także Wybrzeża, przewozili informacje o sytuacji panującej w kraju, a także "bibułę" związkową³. Wkrótce w każdym zakładzie pracy powstała nowa struktura "Solidarności". Po podpisaniu porozumień gdańskich, szczecińskich i w Jastrzębiu doszło do krytyki polityki informacyjnej w PRL. Bieżąca informacja prowadzona przez środki masowego przekazu, zwłaszcza radio i telewizję, atakowana była pod zarzutem zniekształceń, głoszenia nieprawdy. NSZZ "Solidarność" zaczęła domagać się dostępu do środków masowego

* Fragment pracy magisterskiej "Prasa lokalna ziemi jasielskiej po II wojnie światowej" (1996) napisanej w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Akademii Pedagogicznej w Krakowie pod kierunkiem prof. dra hab. Jerzego Jarowieckiego.

¹ Wybór kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową oraz zapoczątkowane przez "Solidarność" przemiany rozbudziły u Polaków entuzjazm i nadzieje na odzyskanie wolności. Władze PRL, pomimo niechęci, musiały przyzwolić na istnienie "Solidarności" ze względu na dużą presję społeczną, nacisk strajkowy oraz poparcie Kościoła katolickiego. Poparcie dla zmagających Polaków w walce z reżimem komunistycznym o ideały demokracji, wyraził cały świat. Zob. G. Gościński, *Opozycyjne grupy nacisku w Regionie Podkarpacie w latach osiemdziesiątych*, Krosno 1997, s. 7.

² Z. Świsłak, *Jasielska Solidarność. Kalendarium*, Jasło 1993, s. 5.

³ Ibidem.

przekazu, wydając jednocześnie bez kontroli cenzury setki biuletynów. Część tych wydawnictw wyprzedziła utworzenie samego związku, pozostałe powoływane były przez cały okres funkcjonowania “Solidarności”.

Za pierwsze pismo “Solidarności” (która jako organizacja jeszcze wtedy nie istniała) można uznać informacyjny biuletyn strajkowy “Solidarność”, redagowany w Stoczni im. Lenina w Gdańsku przez Konrada Bielińskiego i Mariusza Wilka⁴. Na ziemi jasielskiej pierwszym chronologicznie pismem, które ukazało się jeszcze przed wprowadzeniem stanu wojennego, były “Wiadomości NSZZ Indywidualnego Rzemiosła Solidarność” – wydane 23 sierpnia 1981 r. przez Unię Zarządów Komisji Założycielskich regionu południowo-wschodniego.

Jaśło utrzymywało kontakty z Podkarpackim Regionalnym Komitetem Założycielskim NSZZ “Solidarność” w Krośnie. Stąd przywożono materiały “solidarnościowe”. Plakaty zawierały takie treści: “Każdy patriota rezygnuje z całej oficjalnie wydawanej obecnie prasy, aż do ukazania się gazety NSZZ Solidarność”. “Żądamy natychmiastowej rejestracji NSZZ Solidarność”⁵. 31 sierpnia 1981 r. sejm uchwalił nową Ustawę o kontroli prasy. Wprowadzała ona pewne elementy cenzury represyjnej, oddawała sprawy kontroli nad prasą pod nadzór Rady Państwa, umożliwiała rozpatrywanie zasadności konfiskat na drodze sądowej oraz wyłączała spod kontroli liczne grupy periodyków⁶. Sytuacja społeczno-polityczna w Polsce była trudna, właściwie bez przerwy trwały akcje strajkowe. Kryzys gospodarczy i polityczny doprowadził do nowych konfliktów. Te wydarzenia spowodowały wzrost w Polsce zainteresowania prasą. “Solidarność” uzyskała zgodę na wydawanie od 3 kwietnia 1981 r. centralnego pisma (“Tygodnika Solidarność”) w Warszawie oraz kilku pism regionalnych⁷. Sytuacja w Polsce nadal się zaostrzała i starcie wydawało się nieuniknione. W całym kraju rozpoczęła się “wojna plakatowa” przeciw państwowym środkom przekazu. Kolejnym etapem były akcje strajkowe zwłaszcza “dni bez prasy” oraz strajk w drukarni “Gazety Olsztyńskiej” w sierpniu 1981 r.⁸ W Jaśle strajku-

jący drukarze wydali “Nowiny” metodą kserograficzną. Wyjaśniono w nich istotę strajku drukarzy i aktualną sytuację w Polsce. Gazety w Jaśle rozdawali: Emil Mastej, Ryszard Świerż i Leszek Twaróg⁹. 13 grudnia 1981 r. ogłoszono stan wojenny. Tym samym został zawieszony art. 84, ust. 1 konstytucji PRL o wolności słowa i druku. Ukazywały się tylko dwa dzienniki w Polsce “Trybuna Ludu” i “Żołnierz Wolności” oraz 16 tytułów regionalnych¹⁰. W nocy z 12 na 13 grudnia doko-

⁴ Pierwszy numer pisma ukazał się 23 sierpnia 1980 r., a jego wydawanie trwało do ogłoszenia stanu wojennego. Zob. K. Łabędź, *Prasa NSZZ Solidarność w latach 1980–1981*, “Zeszyty Prasoznawcze” 1988, R. 29, nr 4, s. 38.

⁵ Z. Świstak, op. cit., s. 6.

⁶ J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988, s. 198.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Z. Świstak, op. cit., s. 17.

¹⁰ J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, op. cit., s. 198.

nano wielu aresztowań działaczy "Solidarność". Zawieszono podstawowe prawa obywatelskie. W czasie akcji dużo osób pobito, a następnie internowano. Na znak protestu przeciwko wprowadzeniu stanu wojennego niektóre zakłady pracy podjęły strajk. W wyniku strajku wielu pracowników zostało dyscyplinarnie zwolnionych. Sytuacja ta spowodowała nasilenie się propagandy radiowej w języku polskim z zagranicy, a zwłaszcza z "Radia Wolna Europa". Bezpośrednio po wprowadzeniu stanu wojennego kierownictwo podziemnej "Solidarność" główny wysiłek działań skierowało na akcje propagandowe mające na celu uświadomienie społeczeństwu, że "Solidarność" funkcjonuje i działa. Nielegalna "Solidarność" organizowała różno-rodne formy nacisku na władzę¹¹: akcje protestacyjne, bojkoty, demonstracje uliczne oraz podejmowała działania terrorystyczne wobec przedstawicieli i zwolenników legalnej władzy. Inspirowała też wydawanie różnego rodzaju nielegalnych biuletynów i druków ulotnych. W okresie tym ukazał się również pierwszy numer "Tygodnika Mazowsze", który stał się głównym organem prasowym polskiego podziemia¹². W Jaśle pierwszym wydawnictwem nielegalnym był "Biuletyn Informacyjny NSZZ Solidarność" sygnowany przez Jasielską Oficynę Wydawniczą. Ważnym czynnikiem, który wpłynął na rozwój wydawnictw nielegalnych, był spadek zau-

fania czytelników do prasy centralnej. Główną przyczyną tego była dezorientacja, jaka panowała w tym okresie w społeczeństwie. U wielu osób powstały potrzeby i nawyki do korzystania z wydawnictw nielegalnych. Ponadto wśród opozycji kształtowało się przekonanie o ważności sprawnego obiegu informacji w działaniach organizacyjnych. Istotnym czynnikiem kształtowania się prasy "Solidarność" było zorganizowanie grupy doświadczonych redaktorów i dziennikarzy, wydawców i kolporterów, bazy technicznej oraz zdobycie doświadczeń w redagowaniu i kolportażu.

Ważną rolę w niezależnym obiegu informacji odegrały legalne pisma katolickie m.in. "Więź", "Znak" i "Tygodnik Powszechny"¹³. Wszystkie te czynniki wpłynęły na szybkie ukształtowanie się prasy nowego związku, sprawiły również, że prasa "Solidarność" przejęła funkcje ukazujących się wcześniej pism o charakterze opozycyjnym oraz niektóre ich treści, a także postawy i koncepcje występujące w środowiskach opozycyjnych¹⁴.

System propagandowy "Solidarność" i jej prasa

¹¹ Szerzej na ten temat pisze: G. Gościński, op. cit., s. 21.

¹² L. Wojtasik, *Podziemie polityczne*, Warszawa 1983, s. 82.

¹³ W tym kręgu działało wielu dziennikarzy, którzy później wykorzystali swoje umiejętności w ramach pism wydawanych przez NSZZ "Solidarność" (m.in. T. Mazowiecki i B. Cywiński). Zob. K. Łabędź, op. cit., s. 40.

¹⁴ Ibidem.

Podstawową bronią podziemia politycznego była informacja i propaganda. „Solidarność” jasielska wykorzystywała wiele możliwych kanałów nielegalnego rozpowszechniania informacji, jak: wydawnictwa w odpisach, „Radio Solidarność”, kasyety magnetofonowe z odpowiednimi nagraniami, filmy o treściach religijnych i patriotycznych na kasetach wideo, imprezy kulturalno-oświatowe z okazji ważnych wydarzeń i rocznic religijno-patriotycznych, wydawnictwa broszurowe, propaganda szep-tana, a przede wszystkim nielegalna prasa oraz druki ulotne. Wymieniony zestaw środków był przystosowany do funkcjonowania w warunkach podziemnych, a jego zadaniem było łamanie monopolu informacyjnego państwa.

Wydawnictwa w odpisach – była to metoda propagandy polegająca na przygotowaniu jakiegoś tekstu na kilkustronicowym maszynopisie z poleceniem dalszego przepisania osobie, do której trafił jeden z egzemplarzy. Liczono wtedy na masowe rozpowszechnianie tekstu. Teoretycznie z pierwszych pięciu egzemplarzy mogło już w drugiej kolejności powstać 25 kopii itd. Tym kanałem informacji rozpowszechniono różne opracowania wykonane przez byłych doradców „Solidarności” w miejscach internowania oraz maszynopisy audycji „Radia Wolna Europa”¹⁵.

Następną formą propagandy były audycje „Radia Solidarność”. Miały być pokazowym wyrazem obecności podziemnej „Solidarności” w życiu społeczno-politycznym kraju. W Jaśle znana jest audycja „Radia Solidarność” z 7 października 1984 r. Nadano ją na falach UKF – częstotliwość 70 i 71 Mhz – o godzinie 10⁴⁰.

O emisji organizatorzy audycji poinformowali mieszkańców Jasła za pomocą ulotek. Sprzęt do nadania audycji został sprowadzony z warszawskiego „Radia Solidarność”. Podczas audycji podano fragmenty Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, nazwiska internowanych i represjonowanych osób z regionu jasielskiego oraz informację o odprawianych w Jaśle mszach św. w intencji Ojczyzny. Audycja trwała 10 minut. Większość materiałów przygotowywał Emil Mastej. Przekazywał je Wiesławowi Tomasikowi, który był głównym inspiratorem i organizatorem tej akcji¹⁶.

Propaganda za pomocą kaset z odpowiednimi nagraniami była ściśle związana z „Radiem Solidarność”. Kasyety magnetofonowe rozszerzały propagandę radiową, umożliwiały emisję odpowiednio przygotowanych audycji w małych grupach. Na taśmach utrwalano wystąpienia przywódców podziemnej „Solidarności”, ciekawsze audycje zachodnich rozgłośni radiowych oraz różne uroczystości o charakterze propagandowym. W Jaśle zachowały się dwa nagrania: pierwszego dokonała Barbara Powroźnik 16 grudnia 1980 r. z okazji odsłonięcia przez przedstawicieli „Solidarności” jasielskiej – „Pomnika Poległych w Gdańsku”, drugiego dokonano 3 listopada 1984 r. z okazji pogrzebu ks. Jerzego Popiełuszki na Żoliborzu w Warszawie. W ceremonii tej uczestniczyli delegaci jasielskiego Duszpasterstwa Ludzi Pracy pod przewodnictwem ks. Stanisława Kołtaka. Z uroczystości tej oprócz nagrania

¹⁵ Por. L. Wojtasik, op. cit., s. 240–241.

¹⁶ Szerzej na ten temat zob. Z. Świstak, op. cit., s. 31.

magnetofonowego, zostały wykonane przezrocza, które później odtworzono w kościele pw. św. Stanisława¹⁷.

Podobną formą propagandy podziemnej "Solidarności" było wyświetlanie filmów wideo o treściach religijnych i patriotycznych w Domu Parafialnym kościoła pw. św. Stanisława w ramach spotkania Duszpasterstwa Ludzi Pracy (m.in. *Proces Jezusa, Z dalekiego kraju, Pasterka z Bazyliki św. Piotra w Rzymie, Doktor Żywago, Spotkanie Lecha Wałęsy w Paryżu*)¹⁸.

Ważną płaszczyzną działania struktur podziemnych była szeroko rozumiana działalność kulturalna – organizowanie koncertów, spektakli oraz wystaw. W Jaśle organizatorami imprez kulturalno-oświatowych były Międzyzakładowe Komisje NSZZ "Solidarność". Pierwszą uroczystość przygotowano 3 maja 1981 r. z okazji 190. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Na część artystyczną złożyły się pieśni, utwory muzyczne i recytacje. Wystąpił także chór "Antonianum" z kościoła oo. Franciszkanów pod dyrekcją Władysława Świstaka. Druga impreza odbyła się 30 sierpnia 1981 r. w rocznicę zawarcia umów społecznych w Szczecinie, Gdańsku i Jastrzębiu. Wystąpiły zespoły recytatorskie (poezja zesłańcza, robotnicza i okupacyjna)¹⁹. Działalność kulturalną w Jaśle prowadziły również przy parafiach zespoły artystyczne "Młody Las" i "Teatr Słowa"²⁰.

Innym kanałem rozpowszechniania informacji były wydawnictwa broszurowe w formie powielonej. Jednak nie było ich dużo ze względu na materiałochłonną i skomplikowaną technikę wydawniczą. W Jaśle nie zachowały się tego typu wydawnictwa.

Omówione powyżej formy nielegalnej propagandy, zdaniem przywódców i doradców podziemia, miały służyć "szeptance", czyli propagandzie rozpowszechnianej bezpośrednio w osobistych kontaktach ludzi.

Prasa drugiego obiegu była głównym narzędziem propagandy "Solidarności". W literaturze przedmiotu na określenie tego typu wydawnictw stosuje się terminy: prasa poza obiegiem cenzury, prasa nielegalna, wydawnictwa bezdebitowe, czasopisma podziemia politycznego, prasa drugiego obiegu, "bibuła" wydawnicza oraz prasa "Solidarności". Prasę drugiego obiegu wydawaną przez "Solidarność" utożsamia się także z "prasą tajną", której tradycje sięgają okresu niewoli i powstań narodowych²¹. Występujący przed mikrofonami "Wolnej Europy" były działacz "So-

¹⁷ Ibidem, s. 12, 32.

¹⁸ Ibidem, s. 36–37, 41–43.

¹⁹ Z. Świstak, op. cit., s. 16–17.

²⁰ Zespół artystyczny "Młody Las" powstał 13 marca 1985 r., działał do r. 1988. Spektakle poetycko-muzyczne stanowiły oprawę artystyczną wielu uroczystości patriotycznych (m.in. 3 maja, 31 sierpnia, 11 listopada, rocznice śmierci ks. Jerzego Popiełuszki). Zespół występował głównie w kościele pw. św. Stanisława w Jaśle, a także oo. Kapucynów w Krośnie i pw. św. Maksymiliana w Krakowie. Natomiast franciszkański "Teatr Słowa" występował w miejscowym kościele z montażem słowno-muzycznym pt. *Wolności błyska zorza* z okazji rocznic narodowych. Zob. Z. Świstak, op. cit., s. 33–34.

²¹ Według definicji są to wydawnictwa periodyczne, również druki ulotne i broszury nielegalnie publikowane i kolportowane, niekiedy przemycane i tylko tajnie rozpowszechniane, tzn. takie, których w da-

lidarności” Stefan Rogowicz znaczenie nielegalnej prasy upatrywał w możliwości budowania za jej pomocą struktur społeczeństwa opozycyjnego w konspiracji przez odpowiednie, zgodne z zamiarami opozycji, kształtowanie świadomości społeczeństwa oraz w jej funkcjach “moralnych” polegających na demonstrowaniu obecności tych struktur w państwie i społeczeństwie²².

Cechy i funkcje prasy

Prasa “Solidarności” ukazywała się w specyficznych warunkach, które w decydujący sposób wpływały na jej strukturę. Zaliczyć do nich można m.in.: ograniczony dostęp “Solidarności” do środków masowego przekazu (telewizji, filmu, radia itp.), większość pism nie posiadała debitu wydawniczego, trudności techniczne występujące przy wydawaniu pism bezdebitowych (przydziały papieru, możliwości korzystania z drukarni i państwowej sieci kolportażu). Pomimo tego w większości wypadków nie występowało przydzielenie debitu.

Ze względu na zamiar po stronie nadawcy lub skutek po stronie odbiorcy można wyróżnić trzy funkcje prasy: informacyjną, wychowawczą (nazywaną inaczej agitacyjno-propagandową, publicystyczną, instruktywną, oddziaływania) oraz rozrywkową²³. Odnosząc to rozróżnienie do prasy “Solidarności” można stwierdzić, że realizowała głównie funkcję wychowawczą (agitacyjno-propagandową), a w marginalnym stopniu funkcję rozrywkową²⁴. Prasa ta, jako narzędzie w walce politycznej, musiała zawierać określone treści, pozwalające zdobyć przewagę nad przeciwnikiem i ukształtować poglądy sprzyjające realizacji własnych celów i zamierzeń²⁵. Na podstawie analizy treści artykułów zamieszczonych w badanych pismach można stwierdzić, że koncepcje polityczne przedstawione w prasie “Solidarności” podporządkowane były dążeniom do odsunięcia od władzy partii komunistycznej, do zmiany systemu politycznego w Polsce.

Analizując zawartość treściową 8 pism bezdebitowych, można dojść do wniosku, że ich zadaniem było przygotowanie społeczeństwa do zmian politycznych we wskazanym kierunku. Najbardziej charakterystyczną cechą prasy “Solidarności” był jej krytyczny stosunek do systemu sprawowania władzy w państwie. Krytykowano cały okres powojenny, położenie materialne, socjalne, kulturalne i prawne społeczeństwa polskiego. Ważną cechą prasy “Solidarności” było też poruszanie tych faktów, które pomijano w innych systemach informacji. Najczęściej omawiano za-

nym czasie i państwie według obowiązujących praw i cenzury nie wolno jawnie produkować, rozprowadzać,

a nawet przechowywać. Zob. *Encyklopedia wiedzy o prasie*, red. J. Maślanka, Wrocław 1976, s. 188.

²² Por. L. Wojtasik, op. cit., s. 235.

²³ Szerzej na ten temat zob. *Encyklopedia...*, op. cit., s. 86–88.

²⁴ M. Chrzanowski i in., *Solidarność – wstępna analiza prasoznawcza*, Kraków 1981, s. 4; Zob. K. Łąbędź, op. cit., s. 42.

²⁵ Ibidem.

gadnienia o charakterze historycznym, które wcześniej stanowiły "białe plamy" w historii Polski (m.in. pisano o stalinizmie, powstaniu warszawskim, Józefie Piłsudskim i Władysławie Sikorskim).

Istotną cechą, która wynikała z funkcji prasy "Solidarności" oraz częstotliwości jej wydawania, było to, że większość stanowiły wypowiedzi publicystyczne i rzadko pojawiała się informacja bez komentarza. Najwięcej miejsca zajmowała problematyka związana z działalnością i kształtowaniem się struktur "Solidarności". W piśmie poruszano również bieżącą i niezależną tematykę dotyczącą Jasła i kraju. Najwięcej artykułów dotyczyło spraw społeczno-politycznych, a kilka numerów poświęcono tematyce zbliżających się wyborów do sejmiku w 1985 r. Prowadzono często kampanie prasowe, m.in. o uzyskanie przez "Solidarność" dostępu do telewizji oraz uwolnienie więźniów politycznych²⁶.

Baza drukarska i kolportaż prasy

Wydawnictwa poza cenzurą miały stosunkowo niewielki zasięg, stąd podstawowym celem było maksymalne rozszerzenie ich pola oddziaływania. Zadanie to realizowane było w całej Polsce niemal od początku wprowadzenia stanu wojennego. Alina Grabowska w "Radiu Wolna Europa" rzuciła hasło: "Każda maszyna do pisania winna pracować dla Solidarności"²⁷. W zasobnikach baloników wypuszczanych na terytorium Polski znajdowały się instrukcje, jak wykonać domowym sposobem powielacz i farbę drukarską. Następnie instrukcje te zostały omówione w audycjach "Radia Wolna Europa"²⁸. Również wśród transportów darów żywnościowych przesyłanych do Polski z Zachodu znajdowano papier powielaczowy i farbę drukarską. W Jasle Międzyzakładowy Komitet Założycielski NSZZ "Solidarność" przejął dwa pokoje w Hotelu Robotniczym przy ul. Puszkina 4 (pok. 95 i 96), o ogólnej powierzchni 33,80 m². Pierwotnie siedzibą jasielskiej "Solidarności" był lokal

KZ PKS w Jasle przy ul. Przemysłowej 6, a następnie sala Klubu Stowarzyszenia PAX Oddział Wojewódzki w Krośnie z siedzibą w Jasle przy ul. Staszica 7. Nowy lokal przy ul. Puszkina wyposażono w niezbędny sprzęt, telefon i telex. W połowie 1981 r. otrzymano z Krakowa powielacz²⁹, na którym drukowano ulotki i biuletyny informacyjne. Ośrodkiem kolportażu wydawnictw "solidarnościowych" był wówczas Haczów. Stąd Emil Mastej przewoził do Jasła książki, kalendarze i ulotki, które

²⁶ Zob. *Encyklopedia...*, op. cit., s. 157–158; W Jasle znana jest kampania plakatowa przeprowadzona w styczniu 1981 r. przez Międzyzakładowy Komitet Założycielski o zarejestrowanie NSZZ "Solidarność Studentów".

²⁷ L. Wojtasik, op. cit., s. 29.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Z. Świstak, op. cit., s. 14.

w środowisku jasielskim rozprawdzali m.in. rodzina Emila Masteja³⁰, Marian Matysik, Kazimiera Styczyńska, Elżbieta Styczyńska, Kazimierz Bryś. Podobną literaturę z Krosna przywoził do Jasła Bogdan Kalityński³¹.

Trudno jest określić, ile numerów danego pisma ukazało się w latach osiemdziesiątych oraz w jakim nakładzie. Wiele z nich zaginęło, a inne zostały skonfiskowane i zniszczone przez Służbę Bezpieczeństwa. Na podstawie uzyskanych danych w latach 1981–1989 ukazało się na ziemi jasielskiej 8 tytułów prasy oraz 37 druków ulotnych (łącznie 45 wydawnictw nielegalnych). Największa dynamika rozwoju cechowała rok 1981, w którym pojawiło się łącznie 28 tytułów nielegalnych wydawnictw oraz 62 wydań (w tym 3 tytuły prasy i 25 druków ulotnych). Natomiast najmniej tytułów ukazało się w roku 1989 (2 tytuły i 3 wydania).

Jak wynika z obliczeń, najwięcej nielegalnych wydawnictw ukazało się w roku 1981 (49,0% – w stosunku do lat 1982–1989) oraz w roku 1986 (10,6%), a najmniej w roku 1989 (3,5%). Biorąc pod uwagę ogólną ilość wydawnictw w latach 1981–1989 (57 tytułów dzieląc przez 9 lat), średnia z tych lat wynosi 11,0% (6,3 tytułów). Szczegółowe dane zawierają tabela 1 i wykres.

Rok	Liczba tytułów prasy	Liczba wydań prasy	Liczba tytułów druków ulotnych	Liczba wydań druków ulotnych	Ogółem tytułów	Ogółem wydań	%
1981	3	25	25	37	28	62	49,0
1982	1	1	3	3	4	4	7,0
1983	2	2	2	2	4	4	7,0
1984	2	7	1	1	3	8	5,3
1985	2	3	1	1	3	4	5,3
1986	3	12	3	5	6	17	10,6
1987	1	1	2	2	3	3	5,3
1988	2	7	2	5	4	12	7,0
1989	1	2	1	1	2	3	3,5
Razem	17(8)	60	40(37)	57	57(45)	117	100,0

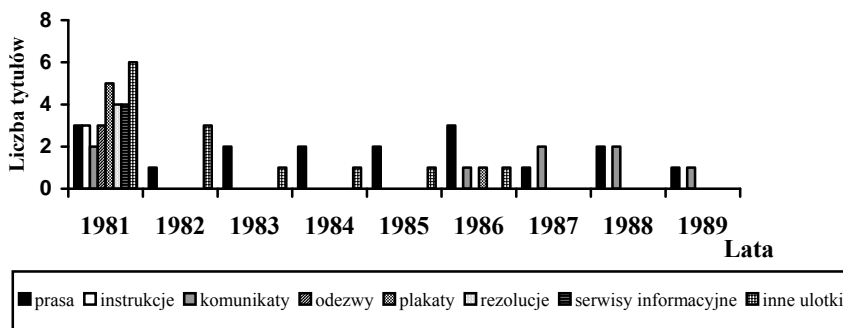
Tabela 1. Rozwój nielegalnych wydawnictw na ziemi jasielskiej w latach 1981–1989

Źródło: Obliczenia własne (w nawiasie podano ogólną ilość tytułów prasy i druków ulotnych)

³⁰ W listopadzie 1984 r. rodzina Emila Masteja wyemigrowała na stałe do Szwecji. Jednak dalej wspierali jasielską "Solidarność" finansowo, przysyłając sprzęt poligraficzny, a także popularyzując tematykę jasielską w "Radiu Wolna Europa". Zob. ibidem, s. 32.

³¹ Ibidem, s. 30.

Częstotliwość, technika druku, format i objętość

Częstotliwość ukazywania się prasy drugiego obiegu była zróżnicowana. Największą grupę stanowią pisma o miesięcznym cyklu wydawniczym – 3 tytuły, natomiast dzienników i pism wychodzących nieregularnie pojawiło się – po 2 tytuły, a jeden periodyk był dwutygodnikiem. Prasa ta z uwagi na trudności techniczne nie posiadała ładnej szaty graficznej. Pisma drukowano dostępnymi środkami m.in. odbijano je na cienkim papierze (stąd pochodzi potoczna nazwa “bibuła”), powielano, sporządzano w maszynopisach lub odpisach ręcznych. Najczęściej stosowaną techniką druku było drukowanie na powielaczu. Spośród 8 tytułów prasy, aż 5 wydawano w ten sposób. Inną techniką druku był sitodruk, tak wydawano początkowo 2, a następnie 3 tytuły. Jeszcze innym sposobem było wydawanie pism w formie maszynopisu – 2 tytuły. Natomiast tylko jedno czasopismo było drukowane (“Wiadomości NSZZ IRz Solidarność”).

Częstotliwość wydawania	Liczba tytułów	Technika druku	Liczba tytułów	Objętość	Liczba tytułów
dziennik	2	drukowane	1	1 kolumna	2
dwutygodnik	1	sitodruk	2(3)	2 kolumny	1
miesięcznik	3	powielane	5(3)	4 kolumny	2
nieregularnie	2	maszynopis	(2)	4-8kolumn	3
Razem	8	Razem	8(8)	Razem	8

Tabela 2. Częstotliwość, technika druku i objętość nielegalnej prasy
(Liczby podane w nawiasach oznaczają, że dany tytuł wydawany był dwoma technikami druku)

Objętość prasy nielegalnej była mała, wynosiła najczęściej od 1 do 8 kolumn. Spośród 8 tytułów najwięcej pism posiadało objętość od 4 do 8 kolumn – 3 tytuły, po dwa tytuły prasy miało objętość 1 lub 4 kolumn, a jedno pismo wychodziło o objętości 2 kolumn.

Większość niezależnej prasy wydawana była w formacie A4 (30x21 cm) – 6 tytułów, a 2 tytuły ukazywały się w formacie A5 (21x15 cm). Natomiast bardzo trud-

ne okazało się ustalenie wysokości nakładów poszczególnych pism. Prawie żadne nie podawało wysokości nakładów, wyjątek stanowi jedynie „Biuletyn Informacyjny NSZZ Solidarność” wydawany przez Jasielską Oficynę Wydawniczą (3000 egz.).

Lp.	Tytuł prasy	Lata wydawania	Częstotliwość wydawania	Format	Objętość	Liczba wydanych numerów
1	„Biuletyn Informacyjny NSZZ Solidarność”	1982–1986	miesięcznik	A4	4–8	9
2	„Głos”. Pismo ZKW NSZZ „Solidarność” ZTS „Gamrat-Erg”	1988	nieregularnie	A4	2	1
3	NSZZ „Solidarność” Jasło SID ZR Małopolska	1981	dziennik	A4	1	19
4	„Punkt”. Czasopismo ruchu „Solidarność” Jasło	1981	dziennik	A4	1	4
5	„Solidarność”. Biuletyn Komisji Koordynacyjnej NSZZ „S” Jasło	1986–1987	miesięcznik	A5	4	9
6	„Solidarność”. Biuletyn NSZZ „Solidarność” Jasło	1982–1986	nieregularnie	A4	4–8	8
7	„Solidarność” NSZZ „S” Jasło. Biuletyn Informacyjny	1988–1989	miesięcznik	A5	4–8	8
8	„Wiadomości NSZZ IRz Solidarność” regionu południowo-wschodniego	1981	dwutygodnik	A4	6	2

Tabela 3. Prasa drugiego obiegu ukazująca się na ziemi jasielskiej w latach 1981–1989

Źródło: Ustalenia własne

Charakterystyka pism „Solidarnośći”

„Biuletyn Informacyjny NSZZ Solidarność”. Wydawany był od stycznia 1982 r. do stycznia 1986 r.³² początkowo nieregularnie, a od 1984 r. jako miesięcznik. Numer pierwszy (ze stycznia 1982 r.), zawierał m.in. artykuł Jana Pyzika analizujący sytuację w kraju oraz przedstawiający różne warianty jej rozwoju. Wydrukowano go w biurze Ośrodka Remontowo-Budowlanego Lasów Państwowych przy ul. Kościuszki³³.

W latach 1982–1986 ukazało się łącznie 9 numerów pisma. „Biuletyn” drukowano na powielaczu w nakładzie do 3000 egzemplarzy, posiadał format A4 i objętość 4–8 stron. Zawierał bieżące informacje z wydarzeń politycznych w kraju, artykuły o tematyce społeczno-politycznej, aktualności z zakładów pracy, podawał rów-

³² Mylna jest informacja J. Kamińskiej [pseud.], że pismo ukazywało się w latach 1984–1985 (*Bibliografia publikacji podziemnych w Polsce 13 XII 1981 – VI 1986*, Paryż 1988, s. 45). Podobnie nieścisłe dane zawiera pozycja Cz. Brzozy i in., *Solidarność Małopolska w podziemiu*, Kraków 1991, s. 276, gdzie podano lata wydawania 1984–1988. Również Z. Świstak, op. cit., pomija w swoim kalendarium rok 1985 (wtedy w styczniu ukazał się „Biuletyn”).

³³ Ibidem, s. 24.

niez liczbę osób z poszczególnych zakładów, którzy wstąpili do nowych związków zawodowych. Jeden numer "Biuletynu" (z października 1983 r.) poświęcono niemal w całości Stefanowi Kisielewskiemu, pisarzowi, publicyście i muzykowi. Przedstawiono jego życiorys i drogę twórczą, a następnie przedrukowano jego tekst pt. *Bezsilność publicystyki?* za Wszechnicą Społeczno-Polityczną Biblioteki Solidarność Narodu (Warszawa 1983). Natomiast inny numer (z października 1984 r.) zawierał pełny tekst audycji radiowej nadanej przez redakcję "Radio Solidarność" Jasło w niedzielę 7 października 1984 r. Podano w niej m.in., że "Solidarność istnieje nadal [...] jako związek i istnieć będzie dopóty, dopóki my wszyscy będziemy czuć się jego członkami". W jednym z numerów (z maja 1984 r.) odnotowano odebranie przez Danutę Wałęsową pokojowej Nagrody Nobla przyznanej przywódcy NSZZ "Solidarność" Lechowi Wałęsie. Na łamach pisma zamieszczano także poezję o tematyce patriotycznej (np. *Stabat Mater* Anny Kamieńskiej), humor polityczny, obyczajowy i rocznicowy oraz przedrukowywano listy ważnych osobistości (np. "List Papieża Jana Pawła II do generała Jaruzelskiego z 18 grudnia 1981 r.").

Ostatni numer "Biuletynu" ukazał się w styczniu 1986 r., a następnie pismo zostało przekształcone i wydawane pod tytułem "Solidarność". Biuletyn Komisji Koordynacyjnej NSZZ "S" Jasło.

"Głos". Pismo wydane w lutym 1988 r. przez Zakładową Komisję Wykonawczą NSZZ "Solidarność" przy Zakładach Tworzyw Sztucznych "Gamrat-Erg" w Jasle, która została utworzona 1 stycznia 1988 r. Na pierwszej stronie redakcja przedstawiła cel i istotę pisma:

Chcemy uczestniczyć w tworzeniu lepszych warunków życia i pracy dla całej naszej załogi i społeczeństwa, życia godniejszego, sprawiedliwszego i swobodniejszego aniżeli obecnie. Chcemy bronić praw ludzi pracy, walczyć o lepsze szanse dla młodych, o spokój i szacunek dla starych. Domagać się, aby wszyscy mieli jednakowe prawa i aby prawo jednakowo obowiązywało wszystkich³⁴.

"Głos" został sporządzony w formie maszynopisu, a następnie skopiowany na powielaczu. W piśmie zamieszczono dwa oświadczenia. Pierwsze wydane było przez Rzecznika Komisji Wykonawczej Janusza Onyszkiewicza na temat zastosowanej podwyżki cen, a drugie przez Zakładową Komisję Wykonawczą. W dalszej części znalazły się różne informacje m.in. o mającej się odbyć mszy świętej za Ojczyznę w kościele pw. św. Stanisława w Jasle oraz spotkaniu w Domu Parafialnym w ramach Duszpasterstwa Ludzi Pracy. Na końcu czasopisma było zobowiązanie od redakcji mówiące, że "Głos" będzie się ukazywał raz na miesiąc, bardziej bogaty w treść i tematykę oraz z jakościowo lepszą szatą graficzną. Pomimo tego zapewnienia, nie zdołano dotrzeć do kolejnych wydań, ani ustalić jak długo czasopismo wydawano. Zachował się tylko numer pierwszy.

³⁴ *Czego chcemy?* "Głos" 1988, s. 1.

“NSZZ Solidarność Jasło”. Dziennik wydawany od 27 września do 2 listopada 1982 r.³⁵ przez Sekcję Informacji Delegatury Zarządu Regionu Małopolska w Jaśle³⁶ z okazji I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ “Solidarność”, który odbywał się w Gdańsku-Oliwie. Pierwsza część obrad trwała od 5 do 10 września, a druga od 26 września do 7 października 1981 r.³⁷ W obradach tych uczestniczyli też delegaci NSZZ “Solidarność” Małopolska rejonu jasielskiego. Z obrad Zjazdu sporządzono aktualny serwis informacyjny, w którym znalazły się m.in.: uchwały i oświadczenia, artykuły z prasy zagranicznej mówiące o Zjeździe, wystąpienia przedstawicieli “Solidarności” oraz wybrane tezy programowe. Łącznie wydano 19 numerów pisma, w tym dwa wydania specjalne (bez oznaczenia numeracji) oraz 11 wydań zjazdowych. Czasopismo sporządzano w formie maszynopisu, a następnie kopiowano na kserografie. Materiały do poszczególnych numerów przygotowywali: Leszek Twaróg, Ryszard Świerż, Maria Skwarcan i Emil Mastej, którzy należeli do Sekcji Informacji Delegatury ZR Małopolska w Jaśle.

“Punkt”. Czasopismo wydawane od 19 do 28 października 1981 r. przez Sekcję Informacji Delegatury (SID Jasło) w charakterze dziennika. W okresie tym ukazały się cztery numery pisma w formacie A4 i o objętości 1 strony, które drukowano na powielaczu. O jego istocie dowiadujemy się z pierwszego numeru: “«Punkt» – czasopismo ruchu Solidarność w Jaśle, małe czasopismo, które ma być płaszczyzną do wymiany poglądów przez różnych ludzi. Prosimy o współdziałanie w jego redagowaniu. Materiały winne dotyczyć aktualnych wydarzeń w zakładzie pracy, mieście, kraju”³⁸. Na łamach “Punktu” poruszano zagadnienia społeczno-polityczne, zamieszczano uchwały Prezydium ZR Małopolska, oświadczenia Prezydium Komisji Robotniczej Hutników NSZZ “Solidarność” Kombinatu Huta im. Lenina w Krakowie oraz “List żołnierzy służby zasadniczej garnizonu Jelenia Góra”. Ponadto w każdym numerze zamieszczano jeden wiersz o treści patriotycznej oraz rysunek w formie satyry politycznej.

“Solidarność. Biuletyn Komisji Koordynacyjnej NSZZ «S» Jasło”. Miesięcznik wydawany od stycznia 1986 r. do czerwca 1987 r.³⁹ Ogółem ukazało się

³⁵ Ustalono, że wydano łącznie 19 numerów pisma (w tym 2 bez oznaczenia numeracji, tj. wydania specjalne). Z. Świstak, op. cit., s. 18 odnotował tylko nr 3 pisma z 14 września 1981 r.

³⁶ Delegatura Zarządu Regionu Małopolska NSZZ “Solidarność” w Jaśle mieściła się w budynku Hotelu Robotniczego przy ul. Puszkina 4. Funkcję kierownika pełnił Ryszard Świerż. Sekretarzem Delegatury była Barbara Garbarczyk, natomiast Sekcjami: Interwencyjną i Informacyjną kierował Leszek Twaróg. Sekcji Kontaktów z Komisjami Zakładowymi NSZZ “Solidarność” przewodniczył Emil Mastej. Przy Delegaturze funkcjonowała biblioteka składająca się z kilkuset woluminów – ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ “Punkt” 1981, s. 1.

³⁹ Czasopismo ukazywało się wcześniej jako “Biuletyn Informacyjny NSZZ Solidarność”. Mylnie informuje J. Kamińska [pseud.], op. cit., s. 419, że pismo wydawano tylko w 1986 r. Podobnie nieścisłe dane podają W. Chojnacki, M. Jarzębski, że “Biuletyn” ukazywał się w latach 1984-1987 (*Bibliografia publi-*

9 numerów czasopisma. "Biuletyn" drukowany był techniką sitodruku, posiadał format A5 i objętość 4 stron. Pismo miało stałe działy tematyczne jak: "Komunikaty" (wydawane przez KK NSZZ "S" Jasło oraz przez Regionalny Komitet Solidarność Małopolska), "Informacje" (wydarzenia rocznicowe i historyczne), "Wiadomości" (informowano w skrócie o różnych wydarzeniach na terenie ziemi jasielskiej), "Komentarze" (artykuły krytyczne dotyczące rządu i związanych z nim osób), "Aktualności" (bieżące informacje z wydarzeń społeczno-politycznych na ziemi jasielskiej) oraz "Nekrologi" (zmarłych działaczy "Solidarność"). W czasopiśmie podawano również ciekawostki polityczne, zamieszczano poezję o treści patriotycznej oraz humor polityczny. Na końcu każdego numeru była lista osób, które dokonały wpłat na rzecz redakcji, na cele wydawnicze. Zamiast nazwisk podawano pseudonimy, a obok wysokość wpłat.

"Solidarność. Biuletyn NSZZ Solidarność Jasło". W latach 1983–1984 przygotowaniem czasopisma do druku zajmował się Emil Mastej. Materiały informacyjne zbierał przy współpracy z Marią Mastej, Krzysztofem Mastejem i Bogdanem Kalityńskim. Dotyczyły one sytuacji jasielskich zakładów pracy, łamania praw związkowych, represji działaczy "Solidarność" itp. Część gotowych artykułów otrzymywał od Wiesława Tomasika. W piśmie umieszczano też przedruki wydawnictw drugiego obiegu, a także oświadczenia i wypowiedzi przedstawicieli struktur podziemnej "Solidarność". Zredagowany ostatecznie "Biuletyn" w formie rękopisu Emil Mastej przekazywał Wiesławowi Tomasikowi. Czasopismo drukowano początkowo na powielaczu. Od 1986 r. zastosowano technikę sitodruku. W latach 1982–1984 Lucyna Świerż była kurierem przewożącym materiały "solidarnościowe" z Krakowa do Jasła⁴⁰. Na podstawie uzyskanych informacji w latach 1982–1986 ukazało się 8 numerów pisma w nieregularnych odstępach czasu.

"Solidarność NSZZ «S» Jasło"⁴¹. Wydawanie "Biuletynu Informacyjnego" było jedną z najważniejszych form działalności podziemnych struktur jasielskiej "Solidarność". Redakcję pisma tworzyli: Wiesław Tomasik, Stanisław Kulig, Barbara Kleban, Genowefa Pietrasz, Tadeusz Górczyk, Kazimierz Poniatowski, Marian Matysik, Antoni Pikul i Marian Gancarz. Przepisywaniem tekstów na maszynie zajmowały się: Barbara Kleban, Irena Wawrzakowicz i Anna Smalara. Drukarzami biuletynu byli: Wiesław Tomasik, Stanisław Kulig, Tadeusz Więcek, Marian Dacyl, Marian Gancarz, Henryk Bilski, Wiesław Staniszewski, Kazimierz Stal i rodzina Steczkowskich z Brył. Ponadto wiele osób zaangażowanych było w prowadzeniu kolportażu, organizowaniu transportu i zabezpieczeniu zaplecza technicznego. Ważnym kierunkiem prac było organizowanie pomocy finansowej na cele wydaw-

kacji podziemnych w Polsce. T. 2 – 1 I 1986 – 31 XII 1987, Warszawa 1995, s. 81). Z. Świątek, op. cit., również podaje nieściśle informacje (nie odnotował numerów ze stycznia, lutego i kwietnia 1987 r.).

⁴⁰ Ibidem, s. 28.

⁴¹ Czasopismo ukazywało się wcześniej jako "Biuletyn Informacyjny NSZZ Solidarność", a następnie – "Solidarność. Biuletyn Komisji Koordynacyjnej NSZZ «S» Jasło".

nicze. “Biuletyn” ukazywał się w nakładzie 700–1500 egzemplarzy⁴². Czasopismo drukowano techniką sitodruku w formacie A5 o objętości 4–8 stron. W latach 1988–1989 ukazało się łącznie 8 numerów pisma, a ostatni z datą 15 listopada 1989 r.

“**Wiadomości NSZZ IRz Solidarność**”. Czasopismo wydawane od sierpnia 1981 r. przez Unię Komisji Założycielskich NSZZ Indywidualnego Rzemiosła “Solidarność” w charakterze dwutygodnika⁴³.

Na podstawie analizy numeru z 30 sierpnia 1981 r. można stwierdzić, że program i założenia Unii KZ NSZZ IRz “Solidarność” znalazły swoje odbicie na łamach pisma. W “Wiadomościach” ukazały się artykuły i informacje dotyczące Kół rzemieślniczych, uchwały Zarządów KZ, interwencje i Komunikaty Komisji Założycielskich NSZZ IRz “Solidarność” z Jasła i Krosna. W czasopiśmie zamieszczono również wiersz patriotyczny pt. *Wolanie ludu* autorstwa Adi Lisab. “Wiadomości” były pismem drukowanym w Jaśle, posiadały staranną szatę graficzną, kolumny tekstu w układzie trzyłamowym drukowano w ramkach, a tytuły wyróżniano graficznie.

Druki ulotne

Najbardziej masową formą propagandy oprócz prasy organizowanej przez podziemie polityczne w Jaśle były różnego rodzaju druki ulotne⁴⁴.

Większość druków ulotnych wydawanych było przez biura “Solidarności”, a niektóre przez grupę jasielskich działaczy związkowych. Ogółem w latach 1981–1989 na ziemi jasielskiej ukazało się 37 tytułów i 57 wydań różnych druków ulotnych (tabela 1). Najwięcej wydano w 1981 r. (37), natomiast po jednej ulotce ukazało się w roku: 1984, 1985 i 1989 (tabela 1 i 4 oraz wykres 1). Ulotki kolportowano w dużych ilościach i w różnych częściach miasta jednocześnie, a do ich druku używano powielacza. Analizując zawartość treściową poszczególnych druków ulotnych, można stwierdzić, że miały one charakter propagandowo-informacyjny. Treścią ulotek były informacje o tworzeniu tajnych struktur “Solidarności”, zawierały też ocenę bieżącej sytuacji. Wydawnictwa te ukazywały się w różnej formie, w zależności od zaistniałych wydarzeń. Były wśród nich: **komunikaty, odezwy, plakaty,**

⁴² Z. Świstak, op. cit., s. 43–44.

⁴³ Unia KZ NSZZ IRz “Solidarność” powołana została 26 sierpnia 1981 r., a w jej skład wchodziły Zarządy Komisji z Jasła, Krosna i Sanoka. Miała na celu wspólne działanie rzemieślników zrzeszonych w NSZZ IRz “Solidarność” na terenie geograficznego regionu Polski południowo-wschodniej dla realizacji pilnych postulatów rzemiosła, przeciwstawiania się próbom ograniczania działalności Związku. Biuro KZ NSZZ IRz “Solidarność” mieściło się w Jaśle przy ul. Czackiego 17 w budynku Cechu Rzemiosł Różnych. Zob. *Szanowni Czytelnicy!* “Wiadomości NSZZ IRz Solidarność” 1981, nr 2, s. 1, 4.

⁴⁴ Były to druki bezautorskie o małej objętości (1–4 stron), najczęściej jednostronicowe, przeznaczone do szybkiego rozpowszechniania przez bezpłatne rozdawanie, rozklejanie w miejscach publicznych lub rozrzucanie wśród tłumu. Ze względu na spełniane funkcje ulotki służą celom informacyjnym, reklamowym i propagandowym. Szerzej na ten temat zob. *Encyklopedia...*, op. cit., s. 245.

rezolucje, serwisy informacyjne oraz instrukcje. Druki ulotne nie posiadały oznaczenia wydawcy. U dołu niektórych ulotek umieszczono: "Przeczytaj i podaj dalej".

Lp.	Rodzaj druków ulotnych	Liczba wydanych druków ulotnych w roku								Ogółem	
		1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988		1989
1	Instrukcje	3	–	–	–	–	–	–	–	–	3
2	Komunikaty	5	–	–	–	–	3	2	5	–	15
3	Odezwy	10	–	–	–	–	–	–	–	–	10
4	Plakaty	5	–	1	–	–	1	–	–	–	7
5	Rezolucje	4	–	–	–	–	–	–	–	1	5
6	Serwisy informacyjne	4	–	–	–	–	–	–	–	–	4
7	Inne ulotki	6	3	1	1	1	1	–	–	–	13
Razem		37	3	2	1	1	5	2	5	1	57

Tabela 4. Typologia druków ulotnych wydawanych nielegalnie w latach 1981–1989

Źródło: Obliczenia własne

Popularnym sposobem rozpowszechniania informacji były **akcje plakatowe**. W Jaśle przeprowadzono siedem takich akcji. Na uwagę zasługują trzy: pierwszą przeprowadzili Emil Mastej i Leszek Twaróg 1 sierpnia 1981 r. z okazji 37. rocznicy powstania warszawskiego, drugą przeprowadzono w październiku 1981 r. ("Wolność dla więzionych za przekonania"). Nadruki na plakatach "solidarnościowych" były wykonane metodą sitodruku dzięki pracownikom "Foto-Pamu" Ryszardowi Wańkiewiczowi i Marii Skwarcan⁴⁵. Natomiast trzecia akcja związana była ze świętem robotniczym 1 maja, a przeprowadzono ją w 1986 r. Wydrukowane plakaty nawoływały do bojkotu udziału w pochodzie. Napis "1 Maja" ułożony był z pałek milicyjnych. Afisze zaprojektował i wykonał Tadeusz Górczyk, około 500 plakatów wykonano po raz pierwszy w rejonie Jasła techniką sitodruku⁴⁶.

Najczęściej stosowaną formą informowania były **komunikaty**, wydawane przez Komisję i Delegaturę NSZZ "Solidarność". Najwięcej komunikatów wydała Komisja Koordynacyjna NSZZ "Solidarność" Jasło (5 z ogólnej liczby 15). Znane są "Komunikaty" nr 2 i 3 z 1986 r. oraz jeden z 6 maja 1988 r. Komunikat nr 2/86 wydany został 1 maja z okazji robotniczego święta. "Solidarność" nawoływała do bojkotowania oficjalnych partyjno-rządowych imprez. Równocześnie zapraszano na mszę świętą do kościoła pw. św. Stanisława w Jaśle. Podobnie Komunikat nr 3/86 z 3 maja 1986 r. zachęcał do wzięcia udziału we mszy świętej w intencji Ojczyzny oraz do składania w tym dniu kwiatów pod pomnikiem Tadeusza Kościuszki. Natomiast "Komunikat" z 6 maja 1988 r. dotyczył przekazania kwoty pieniężnej dla ofiar represji związanych ze strajkiem.

Wydawcami komunikatów oprócz Komisji Koordynacyjnej były: Komisja Zakładowa Zakładów Tworzyw Sztucznych "Gamrat-Erg" w Jaśle (4 komunikaty

⁴⁵ Z. Świstak, op. cit., s. 17, 19.

⁴⁶ Ibidem, s. 35.

z 1981 r.), Regionalny Komitet Solidarności NSZZ “Solidarność” Jasło (4 komunikaty z 1988 r.), Delegatura NSZZ Regionu Małopolska w Jasle oraz Komisja Interwencji i Praworządności NSZZ “Solidarność” – po 1 komunikacie. Na uwagę zasługuje “Komunikat” wydany 13 grudnia 1981 r. przez Delegaturę NSZZ RM w Jasle. Dotyczył on wprowadzenia stanu wojennego w Polsce. Autorem ulotki był Adam Pawluś, a Barbara Garbarczyk przepisała ją na maszynie i powieliła. Później z Krystyną Osiką rozłożyły część druków w kościołach. Pozostałe Antoni Pikul rozrzucił z wieży kościoła oo. Franciszkanów po porannej mszy świętej. Fragment tej ulotki brzmiał:

Dzisiejszej nocy, z 12/13 grudnia, dokonano wielu aresztowań działaczy związku NSZZ Solidarność [...] Zawieszono podstawowe prawa obywatelskie. Od naszej zdecydowanej postawy zależy los naszej umiłowanej Ojczyzny. Nie mamy karabinów ani armat – naszą bronią jest jedynie strajk [...] Trwajmy wszyscy aż do zwycięstwa. Dla zdrajców narodu w naszej Ojczyźnie nie ma miejsca. [U dołu był dopisek] Nie rzucim ziemi skąd nasz ród⁴⁷.

Znaczącą metodą propagandy informacyjnej stosowaną przez podziemie polityczne były **odezwy**. Ogółem wydano ich w Jasle 10 (wszystkie w 1981 r.), największej Międzyzakładowa Komisja Porozumiewawcza – 6, Sekcja Informacji Delegatury – 3, a jedną Krajowa Rada Kombatantów ZR Małopolska.

Na uwagę zasługują trzy odezwy: pierwszą wydał 19 marca 1981 r. Międzyzakładowy Komitet Strajkowy w Jasle. Odezwę do załogi ZPOW “Pektowin” odczytał Leszek Twaróg⁴⁸. Ulotka dotyczyła tragicznych zająć w Bydgoszczy. Drugą skierowaną do społeczeństwa jasielskiego wydała 30 kwietnia 1981 r. Międzyzakładowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ “Solidarność” w Jasle. Jej treść wskazywała na warunki, w których została uchwalona Konstytucja 3 Maja, podawała główne jej wątki i ukazywała przyczyny upadku. Podkreślano w niej, że “naszemu narodowi w procesie uzdrawiania powinien przyświecać duch Konstytucji ogłoszonej w święto NMP”. Autorem ulotki był Emil Mastej⁴⁹. Natomiast trzecią odezwę wydała 23 października 1981 r. NSZZ “Solidarność” Sekcja Informacji Delegatury w Jasle pod hasłem: “Strajkujemy, aby żyć”. Pismo wzywało do powszechnej i jednolitej akcji protestacyjnej na terenie całego kraju. Zgodnie z decyzją KK NSZZ “Solidarność” 28 października 1981 r., o godzinie 12 we wszystkich zakładach pracy w Polsce miała być przerwana praca i zatrzymana komunikacja miejska.

Innym sposobem rozpowszechniania informacji przez “Solidarność” były **rezo-lucje**. Ogółem ukazało się 5 rezolucji (4 w 1981 r. oraz 1 w 1989 r.). Dwie wydała Sekcja Informacji Delegatury ZR Małopolska w Jasle, natomiast po jednej: Komisja Zakładowa i Komitet Organizacyjny NSZZ “S” Jasło, Prezydium Komisji Zakładowej NSZZ “Solidarność” oraz Walne Zebranie Delegatów NSZZ “Solidarność”.

⁴⁷ Ibidem, s. 22.

⁴⁸ Ibidem, s. 15.

⁴⁹ Ibidem, s. 16.

Najbardziej znaną rezolucję wydały 14 sierpnia 1989 r. Komisje Zakładowe i Komitety Organizacyjne NSZZ "Solidarność" Jasło. Wyrażono w niej protest przeciwko wyborowi generała Czesława Kiszczaka na premiera rządu i wprowadzenia kolejnej operacji cenowo-dochodowej. Podano stanowisko Lecha Wałęsy w sprawie utworzenia rządu koalicyjnego: OKP, SD, ZSL. NSZZ "Solidarność" jasielskich zakładów pracy poparł stanowisko KKW i RKS Małopolska, ogłaszając gotowość podjęcia jednogodzinnego strajku "solidarnościowego" 18 sierpnia 1989 r., w godzinach 12-13⁵⁰.

Kolejną formą propagandy były **serwisy informacyjne** "Solidarności". W Jasle znane są cztery takie serwisy wydane przez: ZR Małopolska Delegatura w Jasle, Międzyzakładową Komisję Porozumiewawczą NSZZ "Solidarność", Komisję Zakładową ZTS "Gamrat-Erg" w Jasle oraz Międzyzakładową Komisję Założycielską NSZZ "Solidarność". Najbardziej znany był serwis z 6 grudnia 1981 r. wydany przez ZR NSZZ "Solidarność" Małopolska SID Jasło pod hasłem: "ZOMO bijące serce PZPR". Treść ulotki dotyczyła m.in. brutalnej akcji funkcjonariuszy ZOMO, przeprowadzonej 1 grudnia 1981 r. wobec współpracowników ZR Małopolska oraz strajku okupacyjnego rolników w Brzostku (koło Jasła).

Wydawane były jeszcze **instrukcje** oprócz przedstawionych systemów informowania. W Jasle Prezydium Międzyzakładowej Komisji Założycielskiej NSZZ "Solidarność" wydało 25 marca 1981 r. trzy instrukcje. Pierwszą w związku z ogłoszeniem przez KKP na wtorek 31 marca 1981 r. strajku generalnego. Podano w niej najważniejsze zasady postępowania, drugą na wypadek stanu wyjątkowego, a trzecią na wypadek interwencji z zewnątrz.

Omówione powyżej wydawnictwa "drugiego obiegu" były przystosowane do funkcjonowania w warunkach nielegalnych. Ich działanie pomyślane było tak, aby systematycznie ograniczać zasięg oficjalnych środków masowego przekazu. Niektóre tytuły powstawały po to, aby stworzyć wrażenie dużej ilości, dlatego są to często jednorazowe wydania. Obserwuje się też zmiany tytułu kolejnego wydania tego samego biuletynu, aby upozorować obfitość (np. "Biuletyn Informacyjny NSZZ Solidarność", kontynuowany był pod tytułem: "Solidarność. Biuletyn Komisji Koordynacyjnej NSZZ «S» Jasło", a następnie pod tytułem: "Solidarność NSZZ «S» Jasło. Biuletyn Informacyjny").

NSZZ Solidarity Press in the Jasto Region during the Period from 1981 to 1989

Abstract

⁵⁰ Ibidem, s. 50.

The eighties of the present century were a period of turbulent political events and changes in the information systems in Poland. A difficult political and social situation in Poland, as well as economic crisis led to conflicts. In the whole country strike committees were formed and in each enterprise the organisation of NSZZ “Solidarność” (Independent and Autonomous Trade Union “Solidarity”) was created. The new organisation started to demand access to mass media simultaneously publishing illegal materials without censorship. In the Jasło region the first paper to release even before the introduction of the martial law on August 23rd, 1981 was “Wiadomości NSZZ Indywidualnego Rzemiosła Solidarność” (The News of the Independent Trade Solidarity).

When the martial law was announced on December 13th, 1981, radio propaganda in Polish from abroad became more powerful, especially in the “Radio Free Europe”. “Solidarity” directed its main efforts towards propaganda and information campaigns using many available channels of illegal dissemination such as copied editions, “Solidarity Radio”, tape-recorder cassettes with special recordings, religious and patriotic films on video, organisation of cultural and educational events on important occasions and patriotic or religious anniversaries, leaflets, whisper propaganda, and first of all illegal press and materials printed on leaflets.

Secondary circulation press was the essential means of “Solidarity” propaganda. During the period from 1981 to 1989, 8 press titles were released in the Jasło region (“Biuletyn Informacyjny NSZZ Solidarność”, “NSZZ Solidarność Jasło”, “Solidarność NSZZ ‘S’ Jasło”, “Wiadomości NSZZ IRz Solidarność”) and 37 prints on leaflets. In 1981 the biggest number of 28 of illegal publications appeared, and 62 editions (including 3 press titles and 25 issues of materials printed on leaflets). The year 1989 recorded the smallest number of publications, that is 2 titles and 3 editions. The secondary circulation press criticised the whole post-war period in Poland and the financial, social, cultural and legal condition of the Polish society. Facts, which were omitted in other information systems, were presented there, and historic data, which used to be “blank spots” in the history of Poland were discussed, as well as the current issues of Jasło and the whole country.

The article, beside providing characteristic features of “Solidarity” press, presented and analysed the typology of materials printed on leaflets issued by the political underground in Jasło. The total number of 37 titles and 57 editions of various materials appeared in the Jasło region between 1981 and 1989. The contents of the leaflets included information about creating secret “Solidarity” structures and evaluation of the current situation. The published material took on various forms depending on the events in progress. There were leaflets (3), proclamations (15), posters (7), resolutions (5), news bulletins (4), and instructions (3). There was no symbol of a publisher on them. At the bottom of some materials there was a comment: “Read and pass on.”

The publications of the secondary circulation were adapted to illegal conditions, and their objective was to systematically limit the influence of the official media. Some titles came into being only in order to create an impression of their greater number and that is why they were single editions, subsequently changed and continued under the changed title.